

מי הבא בתור? אחרי נפילת אסד, עיראק יכולה להשתחרר מהלפיתה האיראנית

26.12.2024 | written by אלי קלוטשטיין

נפילת משטרו של בשאר אלאסד בסוריה הפתיעה את ראשי ציר "ההתנגדות" האיראני, שאיבדו חלק חשוב מטבעת האש שבנו סביב ישראל. ההשפעה ואפילו השליטה בחלקים שונים של סוריה אפשרו לאיראן גישה יבשתית ללבנון ולגולן, שכעת נקטעה באופן חלקי. אלא שהמציאות במזרח התיכון לעיתים עולה על כל דמיון, וכך יוצא שראשי הרפובליקה האסלאמית נאלצים להתמודד בימים אלה עם כאב ראש נוסף: החשש שהאחיזה שלהם בעיראק תלך ותימוג.

בגדד ניצבת בשבועות האחרונים במוקד ההתעניינות האזורית, שכן היא נקלעה לצומת דרכים: האם תתנער מהלפיתה האיראנית ותנצל את המצב החדש כדי לפתח ריבונות ועצמאות, או ההפך? תתעל את הצורך האיראני בה כדי לקבל חיבוק גדול יותר מטהרן? בינתיים, בטרם התבהרה הדרך שבה תנקוט ההנהגה העיראקית, מנסים שני המתחרים על ליבה למצב את עצמם בעמדה נוחה יותר להשפיע על קבלת ההחלטות בבגדד.

כך למשל, לפני כשבוע וחצי ביקר בעיר מזכיר המדינה האמריקני היוצא, אנתוני בלינקן, ונפגש לשיחת עומק עם ראש ממשלת עיראק, מוחמד שיאע א-סודאני. לפי בכירים אמריקנים שבקיאים בתוכן השיחה, בלינקן הסביר לראש הממשלה כי איראן מצויה בעת הזאת בשפל ובחולשה הגדולה ביותר אי פעם, וכי זו הזדמנות מבחינת עיראק למעט את השפעת הרפובליקה האסלאמית במדינה.

אותו בכיר סיפר כי בשיחה גם ביקש בלינקן מא-סודאני למנוע העברת אמצעי לחימה איראניים לסוריה דרך השטח העיראקי, וכי הבטיח לעבוד יחד עם ההנהגה בבגדד כדי למנוע את ההתחמשות מחדש של הח'ליפות האסלאמית ואנשי דאעש במדינה. כמו כן, דווח כי בלינקן לחץ על הממשל העיראקי לסגור את המשרדים של השלוחה החות'ית במדינה. בשורה התחתונה, כדי להילחם בהשפעה של טהרן במדינה ביקש מזכיר המדינה האמריקני שבגדד תפעל לפרוק ממשקן את המיליציות הפרו-איראניות בעיראק.

בשנה האחרונה התפרסמו אותן מיליציות כששיגרו כטב"מים לעבר ישראל כחלק מפעילות "ציר ההתנגדות" נגדנו במלחמה. אבל עוד קודם לכן הן ביצעו כמה פעמים בשנים האחרונות פעולות טרור נגד הכוחות האמריקניים המוצבים בעיראק, שגם גרמו לפגיעות בקרב חיילי ארה"ב. לפיכך, כאשר דובר מחלקת המדינה נשאל אם ארה"ב פועלת לפרק את המיליציות, הוא לא ייחס את המניע למהלך למאבק נגד ההשפעה מול איראן במדינה, אלא לעובדה שהמיליציות מאיימות על החיילים האמריקנים. יש חשיבות להבדל הזה, משום שלדבריו הרצון של ארה"ב לפרק את המיליציות אינו חדש, שכן וושינגטון תמיד פעלה נגד מי שתוקף אותה, ועל כן מעשיה כעת אינם

קשורים לנסיבות הייחודיות שנוצרו כעת במזרח התיכון.

אלא שנדמה שדווקא הפעם כן ארה"ב ניסתה לקדם מהלך שונה מהרגיל: בין היתר, דווח כי האמריקנים נפגשו פעמיים עם אייתוללה עלי סיסתאני, הסמכות השיעית הבכירה בעיראק ואולי בכלל, כדי שיפרסם כתב הלכה שיקרא לפירוק המיליציות. האייתוללה הזקן סירב להפצרה האמריקנית, ולפי דיווח באיראן גם לא הסכים באחרונה להיפגש עם נציג מזכ"ל האו"ם שביקש להיפגש איתו ולדון באותו נושא.

כתוצאה מכך, נראה שהאמריקנים מפנים את עיקר הלחץ שלהם כלפי ההנהגה העיראקית, ומקדישים לכך תשומת לב מיוחדת. החשש של האמריקנים מועצם בשל העובדה שהממשלה בבגדד דרשה מהקואליציה הבינלאומית שמובילה ארה"ב למלחמה בדאעש להתפנות מהמדינה עד סוף השנה הבאה. האמריקנים בוודאי לא להוטים לצאת מעיראק, שבה פועלים כעת כ-2,500 חיילים, ולהשאיר את הבמה לגורמים אחרים, אך הם בעיקר מודאגים מהאפשרות שאיראן והמיליציות שלה ינצלו את הריק שייוותר במדינה כדי לבסס את שליטתם בה. מעיראק יוכלו גם האיראנים לערער שוב את יציבות המשטר החדש בסוריה, ולנסות להגדיל את השפעתם גם עליו. בין היתר, קיים חשש שאנשי מיליציות שברחו בעצמם מסוריה אחרי נפילת אסד עשויים להצטרף לקבוצות חמושות בעיראק, ומשם להמשיך בפעילותם.

דבקים בהתנגדות

העיראקים מודעים היטב להיקף הלחץ שמופעל עליהם לשנות את יחסי הכוחות במדינה. איבראהים אל-סמידעי, יועץ של ראש הממשלה א-סודאני, אמר בשבוע שעבר אחרי ביקור בלינקן כי "אם להיות כנים, אנחנו צריכים להעריך מחדש את המצב הנוכחי". לדבריו, עיראק לא יכולה עוד להיות קשורה ל"ציר ההתנגדות", כדבריו, אחרי נפילת חיזבאללה בלבנון ואסד בסוריה. אל-סמידעי הוסיף כי בניגוד לפעמים אחרות, כעת "אם לא נציית, זה ייכפה עלינו בכוח". בסוף דבריו ציין אל-סמידעי כי שיחות בנושא פירוק המיליציות החלו עם חלק מהן, כולל גדודי חיזבאללה העיראקיים ואנשי ההתגייסות העממית ("אלחשד אלשעבי"), וכי הן מצויות בשלב מתקדם.

יועץ בכיר אחר של א-סודאני, חוסיין עלאוי, אישר גם הוא את הדרישה המערבית מבגדד, וציין כי פירוק המיליציות מנשקן הוא "מפתח מרכזי לביטחון הלאומי של עיראק". את שתי האמירות האלה אפשר לפרש בפועל כיותר מסתם דרישה אמריקנית ² זהו למעשה איום, שבצידו הבהרה כי כישלון למלא את הבקשה ייענה בכפייה.

מנגד, מקורב אחר לראש הממשלה, בהא אלאערג'י, שבעצמו שימש כסגן ראש הממשלה בבגדד בעבר, אמר כי החשש משינויים בפוליטיקה או בביטחון בעיראק אינו מעשי. הוא גם הבהיר כי קיום המיליציות החמושות הוא תולדה של "הכיבוש", והוא גם הסיבה להמשך קיומן.

אלא שלמרות ההכחשות, השבוע נראה כי זרעי הלחץ שטמנו האמריקנים נתנו פרי: ביום שני

דווח כי לפחות חלק מהמיליציות הגיעו להסכמה עם הממשלה בעיראק על הפסקת הירי לישראל. מנהיג במיליצית א-נוג'בא הפרו-איראנית אישר כי בהתאם לבקשת הממשלה, ובעקבות המאורעות בסוריה, התגבשה הבנה שאסור לגרור את עיראק לתסריט גרוע יותר מהדחת משטר אסד, שישב את המדינה לכאוס וטרור. דובר מיליציה אחרת, קאט'ס אלפרטוסי, קשר באותו דיווח בין המתקפות על ישראל לבין הפעילות של חיזבאללה בלבנון, וטען כי מרגע שהושגה הסכמה על הפסקת אש עם הארגון במדינת הארזים ² פעילות המיליציות בעיראק הופסקה. לבסוף טען פרטוסי כי יש גורמים אחרים בעיראק שמחזיקים בדעה על הסוגיה, וכי יש להאזין לדבריהם.

בפועל, עוד לפני הדיווח השבוע נדמה כי העיראקים נצרו את האש, ככל הנראה בסמוך מאוד להפסקת האש בלבנון. ככל הידוע, מיליציות עיראקיות לא קיבלו אחריות על שיגורי כטב"מים לעבר ישראל כבר יותר מחודש, מאז 24 בנובמבר. הפסקת האש בלבנון נכנסה לתוקף יומיים לאחר מכן, ב-26 בנובמבר.

אלא שלמרות ההצהרה על הפסקת הירי, כדאי להאזין ביתר תשומת לב לדבריו של פרטוסי, המייצג את גדודי סיד אלשוהדא. ביום ראשון, יום לפני שאישר את הפסקת הירי לעבר ישראל, הוא הצהיר כי המיליציות "לא נטשו וגם לא עתידות לנטוש" את עיקרון אחדות הזירות נגד ישראל, הקובע צורך בתיאום של מתקפות עליה מכיוונים שונים, כולל תימן, עיראק, סוריה, לבנון וכו' ³ גם אם בשל צירוף נסיבות פנימיות וחיזונית יפסיקו זמנית המיליציות את פעילותן. לדבריו, עיקרון זה הוא "עניין של דוקטרינה, ואינו קשור לאבדות או הפסדים".

ההצהרה הזאת מעידה על תפיסת העולם שמניעה רבים במיליציות. הם לא נאבקים רק למען אינטרסים, אלא מונעים מאידיאולוגיה ומתפיסת דרך כוללת למאבק בישראל, במערב ובליברליזציה. בתפיסת הדרך הזאת הם שותפים לאיראן ולתוכנית האסטרטגית שלה. לפיכך, גם אם המיליציות מפסיקות לעת-עתה את הירי לעבר ישראל, קשה לומר שהן צפויות לוותר על נשקן באופן כולל או להסכים באופן וולנטרי למעט את השפעתן במדינה. אי אפשר גם לחשוב שהן יהיו חלק ממהלך כולל לסילוק האינטרסים האיראניים מעיראק, ובתמורה ייתנו יד להנחלת השפעה אמריקנית ויזנחו את ה"התנגדות" לישראל.

זה כנראה הרקע להצהרות קודמות של אלנוג'בא, לפני שבועיים, כשיצאה בתקיפות נגד "הכוחות הזרים שמתחבלים מזימות לערעור היציבות בעיראק". כך גם הצהרה מ-10 בדצמבר של גדודי חיזבאללה בעיראק על מזימה להפלת הממשל בבגדד, בטענה כי "ישנה מזימה אנגלו-אמריקנית", בסיוע טורקי וישראלי, לחולל כאוס במדינה. החשש שמבטאת הצהרה כזאת, תוך רמיזה שהיענות של הממשלה המקומית לדרישות של כוחות זרים רק תדחוף את עיראק למצב דומה לזה של סוריה, הוא עדות ללחץ שהמיליציות נתונות בו ⁴ הפחד שבמסגרת המאבק בפטרון האיראני שלהן, הן יגיעו לכדי מצב שייאלצו למסור את נשקן, שהשפעתן תפחת ואפילו קיומן יעמוד בסכנה.

שאלה מעניינת אחרת נוגעת לאינטרסים של הממשלה בבגדד: מדוע שתיענה ללחץ האמריקני לסילוק האינטרסים האיראניים מהמדינה, ועוד לאפשרות של עימות מול מיליציות חמושות? שתמיד יכול לצאת משליטה ולהפוך ללחימה גלויה? הרי החיילים של ארה"ב יצאו בקרוב מהמדינה, ולא סביר? על אף החששות של חלק מאנשי המיליציות? שהאמריקנים יצאו להפגז את בגדד מהאוויר.

יש כמה סיבות אפשריות לכך: ראשית כול, יש לא מעט תושבים עיראקים שלא מעוניינים בהמשך ההשפעה האיראנית על המדינה, ואפילו מייחלים בגלוי ל"שחרור בגדד". "מפת המזרח התיכון החדש לא תהיה שלמה מבלי שבגדד תצא לחופשי", כתב למשל פארוק יוסף בשבוע שעבר, "הגיע הזמן לשחררה מהכיבוש הפרסי, כפי שביירות כמעט ניצלה ודמשק אכן שוחררה מציפורני אסד לאחר שהצית אותה באש, לא לפני שברח".

סיבה אחרת של הממשל בבגדד הוא הסרת החשש שעיראק תהפוך לזירת קרב בין ישראל למיליציות, וכך תספוג נזק והרס בדומה למדינות אחרות כגון סוריה, לבנון או תימן. ערוץ אלחדת' דיווח ב-20 בנובמבר, ימים אחדים לפני הפסקת הירי מעיראק, כי וושינגטון העבירה מסר להנהגה בבגדד שלפיו האמריקנים אינם יכולים עוד למנוע מישראל לתקוף יעדים של המיליציות במדינה, וכי רק פעולה של הממשלה עשויה לסכל מתקפה כזאת. ראש הממשלה א-סודאני עדכן את כלל הזרמים הפוליטיים במדינה על הסכנה הזאת, לפי הדיווח. ימים אחדים לאחר מכן פסקו שיגורי הכטב"מים מעיראק, ומאז לא חודשו. עדות להבנה העיראקית את האפשרות הקטלנית הזאת מצויה גם בדברים דומים שאמר שבועיים קודם לכן יועץ של ראש ממשלת עיראק: "אנחנו לא רוצים לתת לישראל הצדקות" לתקוף במדינה", הוא הסביר, "עיראק לא רוצה שהאדמה שלה תהפוך למרחב המבצעים של אף צד".

העיראקים גם נדרשים להקדיש את מלוא תשומת הלב שלהם בימים אלה לסוריה: קיים בעיראק חשש מהותי שאי יציבות בתקופת המעבר במדינה השכנה, כולל אפילו הניסיון של ארגוני מורדים כגון דאעש להשתלט על הריק המנהיגותי, ידרדדו שוב את המצב בסוריה למלחמת אזרחים עקובה מדם. גם פלישה טורקית אפשרית למדינה לא תסייע להרגעת הרוחות. במצב כזה, העיראקים פוחדים שהמהומות יזלגו מעבר לגבול, ואיתם גם כוחות של ארגוני טרור שינסו לעורר מהומה בשני צדדיו כדי לגרור גם שחקנים נוספים לעימות.

אגב, החשש הזה כבר דחף בשבועיים האחרונים את העיראקים לשלל פעולות: הפסקת ייצוא הנפט לסוריה, בטענה שקיים חשש לאי יציבות, או החזרת אלפי חיילים סורים שברחו לשטחה לארצם. העיראקים גם עוקבים אחר מצב ההברחות מעבר לגבול, והשבוע שמחו לדווח כי מאז נפילת אסד חלה ירידה ניכרת בניסיונות הברחת קפטגון מעבר לגבול? אחד מענפי התעשייה העיקריים שהריצה משפחת אסד, ובעיקר אחיו של הנשיא לשעבר, מאהר.

מכל מקום, עד שיתבהר המצב עיראק בוחנת את הסדר האזורי החדש בניסיון לגרוף לעצמה

נקודות זכות דיפלומטיות, הישגים וקשרים חדשים. בראש החץ של המאמץ הזה ניצב א-סודאני עצמו, שעשוי לנסות להיפטר מההשפעה האיראנית בשביל לטפח בעיני המערב דימוי חדש לעצמו כאיש שהכול עובר דרכו, מי שהוא חלק מרכזי בעיצוב המציאות האזורית החדשה. במקביל, לפחות בשביל לשמור על מראית עין, העיראקים חוזרים ומדגישים כל העת את מחויבותם להמשך פתרון הסוגיה הפלסטינית, אולי אפילו בניסיון להדהד את דברי ערב הסעודית, שכנתה מצפון ☒ שא-סודאני נועד עם יורש העצר שלה מוחמד בן-סלמאן בשבוע שעבר כדי לדון בהמשך ההתפתחויות באזור.

מבחינתה של איראן, אם המיליציות אכן הסכימו לנצור את נשקן, הרי שזו מפלה ואכזבה עצומות. חלק נוסף בטבעת האש שבנה קאסם סולמיני הזכור לרע התרסק, ופרשנים העירו שכך נותרו האיראנים רק עם שלוחה אחת שתוקפת את ישראל כעת ☒ החות'ים. הארגון היחיד מלבדם שטרם נצר את נשקו נגד ישראל הוא זה שגם התחיל את המלחמה הנוכחית, חמאס, אך הוא לא קרוב ליכולות שהפגין לפני 7 באוקטובר.

אבל טהרן לא צפויה לוותר בקלות, בין היתר משום שעיראק היא נכס גיאוגרפי אסטרטגי בשבילה: מלבד עיקוף דרך הגבול הטורקי, שאינו בהכרח מומלץ לאיראנים, עיראק היא מסדרון יבשתי חשוב בדרך חזרה לסוריה. בנוסף, היא הדרך ליעד אחר שההנהגה בטהרן סימנה לעצמה כאפשרות להרחבת השפעתה: ירדן.

למעשה, איראן מחשבת מחדש את המסלול שבו תנקוט כעת, אחרי נפילת אסד, ואף מנסה להבין כיצד לשקם את הביטחון העצמי שלה, של שלוחותיה השונות ושל תומכיה. בין היתר, משטר האייתוללות פוחד מאפקט הדומינו שעלול להיווצר כעת: אחרי המכות הקשות שספגו חיזבאללה וחמאס, ובעקבות נפילת המשטר בסוריה, עיראק בוודאי הייתה היעד הבא בתור ☒ והגורמים הפרו-איראניים שם למעשה כבר הצהירו בגלוי על כניעתם. כעת, היעד האחרון כמעט שנותר בציר הוא המשטר בטהרן בכבודו ובעצמו.

אך זו גם הסיבה העיקרית לכך שאיראן עשויה לנסות לשמר את האינטרסים שלה בעיראק, במטרה למנוע נסיגות נוספות של הציר. היא יכולה גם אפילו לבקש להדק את האחיזה שלה בבגדד, כפיצוי על האובדן של סוריה. פרשן אחד, למשל, העיר כי למעשה יש שלוש אפשרויות כעת בידי ההנהגה האיראנית, בתור השחקן החזק ביותר בעיראק, אולי: להגביר את ההשפעה שלה במדינה, אך כך לגרום לתושבים ולממשל שם נזק; לרופף את הלפיתה שלה בבגדד, ולסמן באמצעי נוסף שהיא מוכנה להידברות עם המערב בעידן טראמפ; או אפילו לנסות להשאיר את הדברים על כנם, כאשר היא מחזיקה בעמדת כוח מסוימת אך לא בולטת מדי ☒ בתקווה להפיק מכך את המיטב ולהתכונן ליום עתידי שבו תוכל להעצים את ההשפעה המקומית שלה.

בינתיים, בניסיון לשמר את כוחה של הזרוע העיקרית שלהם במדינה, האיראנים מנסים באמצעי התקשורת שבשליטתם להזכיר לעיראקים את התפקיד החיובי ששיחקו כוחות ההתגייסות העממית וכלל המיליציות בהבסת ארגוני טרור כגון דאעש ☒ אותם כוחות שהאמריקנים "מנסים

לפרק כעת ברשעותם". "זהו ארגון שורשים של התנגדות", נכתב למשל במאמר אחד באיראן, "שלצד הצבא העיראקי הפך לאמצעי עוצמתי נגד הטרור וממשיך לשמור על ביטחונה של עיראק".

בין היתר, כתבות כאלה הן אזכור ברור לדמות בולטת נוספת שקמה על במת ההיסטוריה באחרונה: ראש ארגון היאת תחריר אלשאם, אבו-מוחמד אלג'ולני או אחמד א-שרע, נשיאה החדש של סוריה. באחד מגלגוליו הקודמים היה ג'ולני ג'יהאדיסט שלחם בשורות אל-קאעידה בעיראק, ואף שהה זמן מה במחנה מעצר שהקימה ארה"ב במדינה.

האזכור התכוף של שמו בכתבות כאלה הוא ניסיון של האיראנים להעביר מסר לעיראקים: הברירה שלכם היא לא רק בין המערב לבין המיליציות ² היא בחירה בין טרוריסטים כגון אלה שזרעו בארצכם הרס והפילו את המשטר בסוריה, ובין גורמים ידידותיים שהגנו עליכם מפניכם. האם התושבים וההנהגה בבגדד ישתכנעו מאיומים כאלה? בינתיים נראה שגם בזירה הזאת, האיראנים השבוע נחלו בעיקר מפח נפש.

פורסם במקור ראשון, בתאריך 25.12.2024.

****הדעות המובעות בפרסומי מכון משגב הן על דעת המחברים בלבד.****